Botanički vrt Biološkog odsjeka
Sveučilište u Zagrebu Prirodoslovno-matematički fakultet

BILTEN
Botaničkog
vrta

Sanja Kovačić

Povijesna zbirka perunika u Botaničkom vrtu PMF-a

Fotografije:
Mirna Kirin i Sanja Kovačić
arhiv Botaničkog vrta

Uredio:
Vanja Stamenković

© *Botanički vrt PMF-a, Zagreb, 2024.*

Da su križanci visokih bradatih perunika rasli u Vrtu i prije 1960-ih, ali nam nije ostalo zabilježeno koji, pokazuju fotografije iz naše arhive.

Cijenjeni zagrebački fotograf Milan Dvoržak snimio je 1935. seriju fotografija u vrtnim zbirkama: na jednoj od njih je klasični križanac Iris /Neglecta Gp/ 'Rheintraube', na tržištu od 1920.

Iris 'Rheintraube'
M. Dvoržak, 1935.

Novi podanak poslali su nam 2020. kolege iz Průhonica, s kojima i danas održavamo prijateljske odnose.

Prve perunike iz Průhonica

Ujesen 1964. godine stigla nam je iz čeških Průhonica, jedne od najvećih svjetskih povijesnih zbirki roda *Iris*, pošiljka od 18 podanaka križanaca visokih bradatih perunika /Tall Beaded Gp/ - i zatim još sedam 1969. Te su uresnice tada u našim krajevima bile rijetke, i u vrtnoj kartoteci nije bila zabilježena niti jedna. Poslao ih je prvoj upraviteljici našega Vrta, dr. Sali Ungar, jedan od danas najcjenjenijih svjetskih stručnjaka za rod perunika, gospodin Milan Blažek. U popratnom pismu (str. 4), pojedinačni križanci perunika opisani su tek bojom cvijeta. Kako su neki bili međusobno vrlo slični, nastala je zbrka koja se rastegnula kroz sljedeća desetljeća, jer nije bilo moguće provjeriti točnost većine križanaca sve dok Enciklopedija perunika (*Iris Encyclopedia*) nije postala javno dostupna putem interneta.

Iako su se s vremenom neka 'imena' izgubila, većinu ih čuvamo do danas, ili smo ih nadomjestili iz istog izvora. Predstavljamo vam najstarije visoke bradate perunike, temelj naše današnje zbirke od preko 400 različitih križanaca tih slavnih uresnica!

Slike lijevo prikazuju zbirku križanaca visokih bradatih perunika uz kupolasti staklenik, današnju Viktorijinu kuću (prije 2015.), i u rasadniku trajnica koji prethodi Iridariju (2020.)

Većina križanaca bradatih perunika koje smo 1964. i 1969. dobili iz Průhonica danas je uvrštena u elitno društvo 'historijskih hibrida'.

Te su biljke registrirane pri američkom Društvu za očuvanje povijesnih perunika (*Historic Iris Preservation Society*), koje okuplja ugledne kultivare u kontinuiranom uzgoju diljem svijeta duljem od 30 godina. Manjem se dijelu 'imena' izgubio trag -- kako u našoj zbirci, tako i u širokom uzgoju.

Važeći nazivi križanaca visokih bradatih perunika (*Iris* /Tall Bearded Group, starije *Barbata Elatior*) pristiglih iz Průhonica, prema središnjem registru pri *American Iris Society*:

1964. godine:
Blue Ensign,
Blue Sapphire,
Helen McGregor,
Jane Phillips,
Blue Shimmer,
Cascadian,
Cloudcap,
Girl Friday,
Foxfire,
Goldfackel,
Gay Head,
Gaylord,
Inca Chief,
Olympic Star,
Orelio,
Pagan Princess,
Pink Plume,
Sable Night.

1969. godine*:
Eleanor's Pride,
Elizabeth Noble,
High Command,
Lights On,
Royal Sovereign,
Tarn Hows,
Tournament Queen.

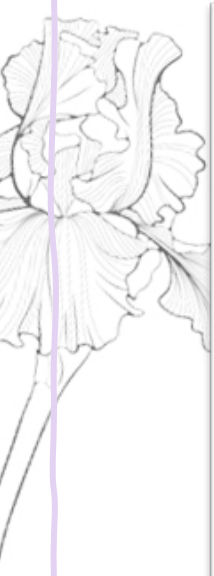

U paketiću se nalaze slijedeće podvrste:
Blue Ensign, Blue Sapphire, Helen McGregor i Jane Phillips, koje sve imaju plave cvjetove;
Blue Shimmer bijele cvjetove sa plavima žilicama;
Cascadian podpuno bijele cvjetove;
Cloud Cap i Girl Friday cvjetove lososove boje sa crvenima bradama;
Fox Fire i Goldfackel žute cvjetove;
Gay Head ima gornje režnjeve žute a dolnje smedje crvene;
Gay Lord gornje režnjeve bijele a dolnje tamno plave;
Inca Clief smedje / zardjane boje /;
Olympic Star tamno smedje;
Orelio smedje crvene;
Pagan Princess ljubičasto ružičaste. Dolnji režnjevi su tamniji, crveno bradati;
Pink Plume svjetlo ljubičasto ružičaste boje;
Sable Night skoro crne boje.

Dio pisma g. Milana Blažeka, napisanog hrvatskim jezikom, koje je u listopadu 1964. doputovalo s prvom pošiljkom perunika iz Průhonica.

**Ako je postojalo, prateće pismo iz 1969. nije nam ostalo sačuvano, kao niti cjeloviti popis tada primljenih podanaka. Podaci su preuzeti iz kartoteke Vrta.*

Iris /Self Gp/ 'Helen McGregor'

Kirurg s harvardskom diplomom, dr. Robert J. Graves (1878.-1950.), u svom je vrtu između dva svjetska rata iskrižao nekoliko prvaka među perunikama. Dobitnik mnogobrojnih nagrada je jednobojni ('Self') povijesni križanac 'Helen McGregor', kojega je dr. Graves nazvao po svojoj supruzi s djevojačkim prezimenom.

Registriran 1943., do kraja tog desetljeća pobrao je sve postojeće nagrade, uključujući i najviše priznanje za uzgoj visokih bradatih perunika, Dykesovu medalju 1949. Za današnje pojmove možda običan, Iris 'Helen McGregor' još uvijek je u širokom uzgoju jer je otporan, nezahtjevan i vrlo lijep. 'Roditelj' je barem 140 današnjih hibrida.

Mladi cvijet tamnije je plave boje…

… dok se odrasli opisuje kao 'svjetlucave puder-svijetloplave boje'.

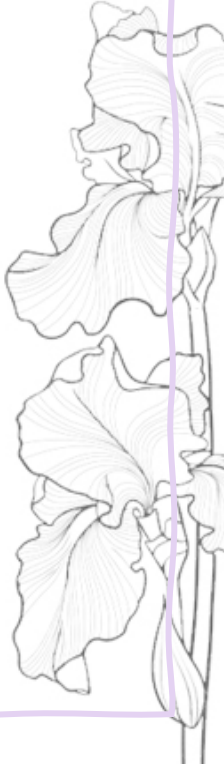

Iris /Self Gp/ 'Jane Phillips'

Skupa s 'Helenom' stigla nam je još jedna svijetloplava perunika, koju je isti uzgajivač, dr. Graves, 1946. nazvao u čast svojoj kćeri.

'Jane Phillips' niska je perunika koja ima tamnoplave pupoljke, sasvim bijelu bradu na donjim listovima ocvijeća te jako naglašene žile na 'ramenima'. Čvrst je to, otporan, neuništivi stari križanac, koji cvjeta neumorno, ne smetaju mu kiša ni vjetar, i živi -- zauvijek!

Busen u cvatu

Iris 'Jane Phillips' (desno) ovdje s 'kćeri', također popularnom perunikom 'Eleanor's Pride' (desno), koja je krupnija i viša. 'Eleonoru' je 1952. iskrižao pacijent i prijatelj dr. Gravesa, Edward Watkins (1889.-1963.), i nazvao ju po svojoj kćeri. Taj smo križanac dobili iz Průhonica 1969.

Mladi cvijet kupolaste forme

Iris 'Jane Phillips' ima najkrupniji podanak među perunikama u našoj zbirci!

Iris /Self Gp/ 'Blue Sapphire'

Predstavljen javnosti 1953., 'PLAVI SAFIR' pokosio je tadašnju konkurenciju i osvojio sve najviše svjetske nagrade, uključujući Dykesovu medalju 1958. Hibridizator tog divnog križanca bio je slavni američki uzgajivač Bernard Schreiner (1919.-1982.), čiji je stogodišnji obiteljski rasadnik perunika danas najveći na svijetu.

Boja, oblik cvijeta, elegancija, zdravlje, dugovječnost, otpornost... sve su to cijenjene karakteristike koje 'Safir' čine jednom od perunika koje nikada ne izlaze iz mode.

'Plavi Safir' širi se vrlo brzo i često ga treba dijeliti.

Svijetloplavi 'Safir' na slici s nekoliko perunika iz istoga doba: krupni pupoljci, kao i cvjetovi, starenjem mijenjaju boju. Engleski križanac svjetlucavih latica pastelnih boja (lijevo) jer 'Tarn Hows', kojega smo dobili iz Průhonica 1969., kao i crvenožuti 'High Command' (sasvim otraga).

Iris /Plicata Gp/ 'Blue Shimmer'

Jedan od povijesnih irisa čiji je 'opšiveni' uzorak nastao spontano je i danas popularni 'PLAVI SJAJ' iz 1941. Sijanac je to nepoznatog 'očinstva', izrastao iz sjemenke jednobojno-plavog križanca u vrtu uzgajivača Jacoba Sassa (1872.-1945.). Rodom Nijemci, doseljenici, Jacob i njegov brat Hans Peter Sass (1868.-1949.) bili su među prvim američkim hibridizatorima bradatih perunika. Iz njihovog su rasadnika izašle mnoge i danas slavne klasične ukrasne perunike.

Sasvim u skladu sa svojim nazivom, cvijet ovog križanca na suncu svjetluca! Posljedica je to mikrostrukture ocvijeća, odnosno građe stanica na površini latice, od kojih se odbijaju zrake svjetlosti.

Busen u cvatu

Građa cvijeta 'Sjaja' ukazuje na jednostavnost podrijetla: gornji su listovi ocvijeća ('latice') povinuti u luku, a ne tvore čvrsto zatvorenu kupolu kao kod modernijih sorti.

Iris /Self Gp/ 'Foxfire'

Jarko žuti 'Foxfire' predstavljen je javnosti 1951. u američkom gradu Memphisu i do kraja 1950-ih osvojio više važnih nagrada. Ime križanca ne aludira na 'plamenu lisicu', nego je igra riječi s prezimenom hibridizatora: Edwin R. Fox (1892.-1975.) registrirao je samo tri perunike, i sve nose njegovo ime: 'Foxfire', 'Foxgrapes' i 'Foxcharm'! Ovaj je, dakle, 'FOXOVA VATRA'!

'Foxfire' je blještava mala perunika koju često treba dijeliti zbog njene velike vigoroznosti -- ovdje na slici s kraja 1990-ih.

Busen u cvatu

'Foxfire' na fotografiji iz 2016.

Iris /Self Gp/ 'Goldfackel'

Jedini njemački križanac među našim šezdesetogodišnjacima je 'ZLATNA BAKLJA' drezdenskog liječnika dr. Alexandera Steffena (1871.-1952.) registrirana 1955., nakon njegove smrti.

U Njemačkoj još uvijek uzgajan i dostupan u rasadničarskoj prodaji, u ostatku svijeta gotovo je nepoznat. Nakon desetljeća sadnje i presadnje, više nismo bili sigurni koja je od žutocvjetnih perunika 'Baklja' pa su nam kolege iz Průhonica poslale novi podanak.

Više jednobojnih križanaca na ovoj slici razdvojili smo 2019. iz skupine dotada već bezimenih žutocvjetnih perunika: 'Goldfackel' i 'Foxfire' stigli su istom pošiljkom iz Průhonica 1964., a 1969. 'Kraljevski Suveren' ('Royal Sovereign') novozelandske uzgajivačice Emily Jean Stevens (1900.-1967.).

Na fotografiji iz 2008. pokraj naziva Iris 'Goldfackel' u zagradi je napisan upitnik.

Jednobojni križanci žutih cvjetova u vrtnoj su zbirci pobrkani desetljećima. Na ovoj fotografiji s početka 2000-ih nije niti naznačen naziv kultivara.

Iris /Self Gp/ 'Girl Friday'

Autor niskog križanca 'CURA ZA SVE' ugledni je američki hibridizator Geddes Douglas (1902.-1993.), po kojem je nazvana jedna od najuglednijih nagrada u svijetu križanja patuljastih bradatih perunika.

Visinom i vremenom cvatnje 'Cura' je pandan žutom irisu 'Foxfire', samo što su joj 'obrazi ružičasti'! Danas se opisuje tek kodom za ružičastu nijansu cvijeta i rijetka je u uzgoju.

Gornji listovi ocvijeća 'Cure' povinuti su u elegantnom luku.

Busen u cvatu

'Cura' na fotografiji iz 1984.

Iris /Self Gp/ 'Cloudcap'

'KAPA OD OBLAKA' hibridizatora Freda DeForesta javnosti je predstavljena 1947., i imala je dotada najveće ružičaste cvjetove od svih visokih bradatih križanaca u uzgoju! U našoj je zbirci kroz desetljeća pobrkana sa sličnom 'Girl Friday', s kojom je zajedno stigla iz Průhonica, no uspjeli smo ih razdvojiti i danas imamo lijepe matičnjake tih klasičnih perunika.

'Kapa od oblaka' je krupna, visoka biljka s bezbroj cvjetova, i na suncu i u polusjeni.

Mladi i stariji cvjetovi 'Kape' različitih su nijansi.

'Ružičasto' je nedostatan opis boje tog cvijeta, makar pripada skupini jednobojnih (Self): ima tu i lososa, i breskve, i mandarine, i naranče...

Iris / Self Gp/ 'Pink Plume'

'RUŽIČASTA PERJANICA' iz 1951. djelo je Roberta Schreinera, brata već spomenutog Bernarda, suvlasnika slavnog američkog generacijskog rasadnika u Oregonu.

Iznimno popularna i višestruko nagrađivana u svoje doba, mala 'Perjanica' je još uvijek široko uzgajana perunika.

Nijansa boje cvijeta 'Perjanice' naziva se orhidejski ružičasta...

… no, stariji nasad s puno cvjetova pokazuje zanimljivu karakteristiku: starenjem, cvjetovi mijenjaju boju od tamnoružičaste do sljezove s tonom lavande, što cijelom busenu daje posebnu ljepotu.

Busen u cvatu

Iris / Self Gp/ 'Orelio'

Naša najstarija jednobojna perunika kestenjastih tonova je 'Orelio' iz 1947., američkog uzgajivača Freda DeForesta (1896. – 1960.), koji je posebno volio smeđe perunike. Naziv križanca varijanta je imena Aurelio/Aurelije španjolski govorećeg dijela Amerika: deForest je kao mladić bio pripadnik američke Konjice i dobar je broj svojih križanaca irisa kasnije nazvao meksičkim, navaho- i aljaškim osobnim imenima ili toponimima.

Cvijet je svijetlog tona smeđecrvene boje i svilenkastog sjaja, sa širokim laticama.

Za današnje pojmove 'Orelio' je maleni iris: ovdje ga vidite na našoj lijehi smeđih perunika.

'Orelio' je naslijedio krasne tamnocrvene tonove od svoje slavne 'majke' -- možda i najslavnije deForstove perunike -- Iris 'Casa Morena'.

Iris /Bitone Gp/ 'Blue Ensign'

'Plavi Zastavnik' sporo se širi i ne čini velike busenove.

Cvjetovi nose dvije nijanse modre boje pa pripada skupini Bitone.

Javnosti predstavljen 1937., engleski križanac 'PLAVI ZASTAVNIK' danas je rijedak u uzgoju, iako je 1949. dobio i najviše priznanje za uzgoj visokih bradatih perunika – britansku Dykesovu medalju.

'Plavi Zastavnik'srednje je visoka biljka

Podrijetlo mu je nepoznato, roditelji nisu ostali zabilježeni.

Kao i mnogim starijim križancima, tijekom najtoplijeg dijela dana draža mu je polusjena od žarkog sunca.

Iris / Bitone Gp/ 'Sable Night'

'NOĆ SAMUROVINE' križanac je iz 1950. jednog od najuspješnijih hibridizatora perunika svih vremena, slavnog Paula Cooka (1891. – 1963.). On je vrlo detaljno vodio dnevnike o svim križanjima pa tako znamo da je 'Noć' dobio hibridizacijom pet svojih starijih križanaca, koji u to vrijeme još nisu bili registrirani. Veliki hit od samoga početka, 'Noć' je 1955. osvojila i Dykesovu medalju te donijela bogatstvo tadašnjim uzgajivačima. U doba najveće popularnosti jedan podanak postizao je cijenu veću od 200 dolara!

Bogata crno-ljubičasta boja donjih listova ocvijeća, s purpurnim tonovima gornjih, daje krupnim cvjetovima 'Noći' plišani sjaj 'crnog' irisa.

Jedna od jedinstvenih značajki 'Noći' je bronča na tamnom donjem listu ocvijeća, koji nosi i posebno elegantno prugasta 'ramena'.

Busen u cvatu

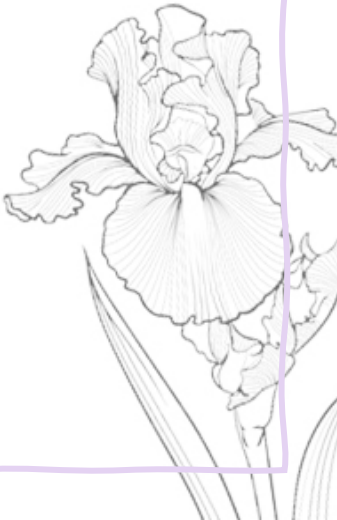

Iris / Amoena Gp/ 'Elizabeth Noble'

Iris 'Elizabeth Noble' klasična je pripadnica dvobojnih perunika uzgojne skupine Amoena. Hibridizator Kenneth Smith nazvao ju je u čast vlasnici rasadnika putem kojega je predstavljao javnosti svoje križance ranih 1950-ih.
Danas rijetka u uzgoju, 'Elizabeth Noble' je u našoj zbirci s vremenom pobrkana sa sličnim križancem 'Gaylord'.

Kad se tek otvore, gornji listovi ocvijeća najsvjetlije su nijanse lavande, no ubrzo sasvim pobijele. Donji su listovi plišano-ljubičasti s bijelom bradom.

Busen u cvatu

Iris / Amoena Gp/ 'Gaylord'

'Veseljak' ima gornje listove ocvjeća (latice) sasvim bijele, a donje su mu plišano tamnoljubičaste.

Busen u cvatu

'VESELJAK' Geddesa Douglasa iz 1949. s godinama je u našoj zbirci pobrkan sa sličnim bijelo-modrim perunikama skupine Amoena. Uspjeli smo ga ponovo nabaviti od prijatelja Vrta, koji su ga davno kupili kod nas. Najjasnija razlika s 'Elizabetom' je u BOJI BRADE na donjem listu ocvijeća (latici).

Donje latice 'Veseljaka' rubom nose tanku, bijelu prugu

Iris /Variegata Gp/ 'Gay Head'

'OSUNČANA HRID' izašla je 1952. iz vrta tadašnjeg predsjednika *American Iris Society* Harolda Knowltona, koji je za nju primio nekoliko nagrada. Bila je to svojevremeno jedna od najhvaljenijih crveno-žutih perunika, no danas je u uzgoju rijetka. Povijesne 'šarene' križance skupine Variegata lijepo je vidjeti posađene zajedno, kad se i jasnije međusobno razlikuju.

Kestenjasto-crveni donji listovi ocvijeća lijepe, visoke 'Hridi' nose zlatnožutu bradu i tanak žuti rub cijelom svojom širinom -- za nijansu svjetliji od blistavih, uspravnih gornjih latica.

Na ovoj slici vidite tri pripadnika slavne stare hibridne linije tzv. 'šarenih' perunika (Variegata) iz tri različite uzgojne grupe. Lijevo: mali Iris (Miniature Tall Bearded) 'Gracchus', gore: srednji Iris (Border Bearded) 'High Command' kojega smo također dobili iz Průhonica (1969.), dolje: visoki Iris (Tall Bearded) 'Gay Head'.

Iris /Bicolor Gp/ 'Olympic Star'

'OLIMPIJSKU ZVIJEZDU' registrirao je 1957. velikan uzgoja američkih bradatih perunika, Geddes Douglas. Ova je perunika rezultat križanja dva njegova starija hibrida, kojima se u međuvremenu izgubio trag -- a i 'Zvijezda' je danas rijetka u uzgoju.

Kroz desetljeća pobrkana sa sličnim perunikama, 'Zvijezda' je u našoj zbirci spašena iz jednog jedinog preostalog podanka! Danas imamo lijepi matičnjak.

Donji su listovi ocvijeća 'Olimpijske Zvijezde' tamnocrveno-kestenjasti s bijelom bradicom, dok se gornji prelijevaju u boju lavande…

…stoga pripada skupini dvobojnih (Bicolor) križanaca visokih bradatih perunika.

Busen u cvatu

Od ukupno 25 križanaca visokih bradatih perunika koje smo dobili na dar iz Průhonica 1964. i 1969. u našoj zbirci nedostaje pet. Danas sasvim nepoznati *Iris* **'Lights On'** inventariziran je sve do 2000-ih, kad nestaje s popisa. Za **'Pagan Princess'** je 1973. u inventurnoj kartici upisano da je uginuo, no u slikovnoj se dokumentaciji pod tim nazivom još godinama pojavljuju drugi križanci. *Iris* **'Tournament Queen'** iz inventura nestaje 1994., no na fotografijama iz naše zbirke te biljke nema. Za preostala dva križanca nemamo podataka: nakon što su stigli iz Průhonica više nisu spomenuti. Bili su to jednobojni **'Inca Chief'**, kojega smo još jednom nakratko dobili tijekom 1990-tih iz Hamiltona, te **'Cascadian'** za kojega samo znamo da je bio bijeli.

Iris 'Inca Chief' na fotografiji iz Kraljevskog botaničkog vrta u Hamiltonu, otkuda smo ga ponovo dobili 1995. Živio je samo jednu sezonu.

Iris 'Pagan Princess' na nedatiranoj fotografiji iz našeg Vrta (vjerojatno netočno -- nije sigurno je li ikada zaista postojao u našoj zbirci).

Iris 'Tournament Queen' na slici Milana Blažeka iz Průhonica 1990-ih, gdje je do danas također nestao. Nije sigurno je li taj križanac ikada zaista postojao u našoj zbirci.

Iris 'Lights On' snimljen u našem Vrtu, na fotografiji dr. Ljerke Regule iz 1984. Trag mu se gubi sredinom 2000-ih, kad je istisnut sličnim, modernijim križancima.

Danas zbirka perunika Botaničkog vrta PMF-a broji više od 500 'imena' (vrsta, podvrsta, formi, križanaca i kultivara) i jedna je od najvećih u ovom dijelu Europe!